

A bírálóbizottság értékelése

Hatos Pál MTA doktora fokozat érdekében benyújtott értekezése a Tanácsköztársasághoz kapcsolódó politikai indíttatású mítoszok meghaladását jelöli meg elsődleges céljaként. A dolgozat több mint félezer oldal terjedelmű, a feldolgozott szakirodalom, a könyvészeti és levéltári források mennyisége imponáló. A mű értékelését ugyanakkor megnehezíti, hogy 2021-ben már könyvformában napvilágot látott, komoly visszhangot váltott ki, vagyis recenziók, interjúk egész sorát eredményezte és a szakmai vérkeringésbe is bekerült.

Az irodalmias stílusban, nagy láttató erővel megírt dolgozat szerzője munkájában az emberi tényezőt, az egyéni motivációkat és a pszichológiai kérdéseket helyezi előtérbe és sikerült is eleven képet rajzolnia a Tanácsköztársaság kavargó eseményeiről. A tanácsuralmat kivételes, a történelmi szereplők habitusából következő jelenséggént mutatja be, mely eljárás ugyanakkor az eseménysor nemzetközi kontextusának csupán részleges kifejtését, illetve a társadalomtörténeti okok mélyebb feltárásának elmaradását eredményezte (például a vörösterroret illetően). A munka stílusa sem minden esetben segíti a megértést. Az anekdotikus történetek esetenként öncélúak (vö. Pogány József szerelmi életének részletezése), a pszichologizáló magyarázatok nem mindig meggyőzőek az aktorok jellemrajzában. Bár Hatos deklaráltan nem moralizál, ám könnyű kézzel oszt karakteres minősítéseket akkurátus elemző eljárások alkalmazása helyett. Részben ebből is adódnak a fellelhető fogalmi bizonytalanságok (pl. az „etnicitás” esetében), valamint ellentmondások (pl. az egyházpolitikával foglalkozó fejezetben). A felvillantott nagyszámú források értelmezése sokszor rövidre zárt, így az olvasó számára az is homályban marad, pontosan miképp és kikre kell értelmezni a címbeli „rosszfiúk” kifejezést.

A felsorolt kritikai észrevételek ellenére a mű összességében újszerű értelmezése a Tanácsköztársaság történetének. Miközben a dolgozat látásmódja, célkitűzése és nyelvi világa egyedi, innovatív és sokszor vitára ingerlő, következtetései mérsékeltek, mértéktartóak, sőt alapvetően konvencionálisak. A szerző különösen fontos új tudományos eredménye, hogy a proletárdiktatúra tényleges politikai gyakorlatát nem a központi irányítás, hanem sokkal inkább a lokális társadalmi szervezetek (szakszervezetek, direktóriumok) határozták meg. Hatos nagy meggyőzőerővel mutatja be azt is, hogy a munkásuralom működtetői zömmel messianisztikus küldetéstudattal rendelkező fiatal értelmiségiek voltak. A Tanácsköztársaságot ekképp jelentős részben generációs útnak, a fiatal értelmiségiek vállalkozásának tekinti, jóllehet nem fordít kellő figyelmet e jelenség okának kifejtésére. Munkájának egyes fejezetei önálló tanulmányként is olvashatóak. A metafizikai forradalmakról szóló rész esztétörténeti kutatásokat társadalomtörténetileg kontextualizáló vizsgálódásokat inspirálhat, míg az ellenforradalmi kísérletekről szóló fejezet vitaképes és merőben újszerű konklúziója szerint a Tanácsköztársaság lehetséges alternatívája voltaképpen nem a fehér ellenforradalom, hanem a szociáldemokrácia lett volna.